

О. О. Ципліцька,
д. е. н., доцент, с. н. с. відділу торговельної та промислової політики,
Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3803-9421>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.20.23

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: РУШІЇ ТА ВИКЛИКИ

О. Tsyplitska,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Senior Researcher of the Department of Trade
and Industrial Policy, State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine"

RESTRUCTURING OF THE MANUFACTURING FOR POST-WAR RECOVERY: DRIVERS AND CHALLENGES

У статті досліджено чинники (рушії) реструктуризації переробної промисловості, що сприятиме повоєнному відновленню, з урахуванням їх впливу на характер сумісно-розділеної праці в економіці. Розглянуто виклики реструктуризації переробної промисловості в умовах сучасних глобальних і внутрішніх соціально-економічних трансформацій. Реструктуризація переробної промисловості представлена ключовим елементом відновлення національної економіки на новій, інноваційно-орієнтованій основі. Визначено, що повномасштабна війна спричинила спрощення структури переробної промисловості, зумовивши зростання ролі низько- та середньотехнологічних виробництв й посилення імпортозалежності. Водночас емерджентним напрямом став розвиток оборонної промисловості та залучення інвестицій у цей сегмент. Центральне місце у трансформації займає феномен сумісно-розділеної праці як індикатор інституційної спроможності до координації відновлювальних процесів. Опорним механізмом реструктуризації переробного виробництва визначено компоненти сталого розвитку, що включають декарбонізацію, цифровізацію, соціальну інклюзію та подолання бідності, зовнішньоекономічну конкурентоспроможність. Реструктуризація неминуче супроводжуватиметься суперечностями, які вимагатимуть оновлення підходів до державної промислової політики. Необхідним визнано реформування нормативно-правової бази та підприємницького середовища, інституційних рамок і промислової інфраструктури відповідно до принципів сталого розвитку та з метою розвитку високотехнологічних видів виробництва.

The article examines the factors (drivers) of restructuring the manufacturing, which will contribute to post-war recovery, taking into account their impact on the nature of joint-divided labor in the economy. The paper emphasizes on challenges of restructuring the manufacturing industry amid current global and domestic socio-economic transformations.

Restructuring is presented as a key element in the national economy recovery on a new, innovation-oriented foundation. It is established that the full-scale war has led to a simplification of the manufacturing structure, marked by the growing dominance of low- and medium-tech production and increased import dependency. At the same time, an emergent trend has been the development of the defense industry and the attraction of investments into this segment. A central role in the transformation is played by the phenomenon of jointly-divided labor, which serves as an indicator of institutional capacity to coordinate recovery processes.

The core mechanism for restructuring manufacturing is defined through the components of sustainable development, including decarbonization, digitalization, social inclusion and poverty reduction, and international competitiveness. Artificial intelligence (AI) is considered a key driver of digital transformation in the manufacturing industry, capable of reshaping the division of labor and generating new economic value. Its integration into value chains occurs through cross-sectoral cooperation between manufacturers, digital technology providers, cybersecurity specialists, and robotics companies. At the same time, effective implementation of AI in Ukraine requires the creation of favorable conditions and the resolution of several technological, social, and legal contradictions.

The restructuring process will inevitably involve contradictions that necessitate a revision of state industrial policy. Reforming the regulatory and business environment, institutional frameworks, and industrial infrastructure in line with the principles of sustainable development and aimed at advancing high-tech industries is recognized as essential.

Ключові слова: опори повоєнного відновлення, структурні зміни, промислова політика, цифровізація, сталий розвиток, мережеві інституції.

Key words: pillars of post-war recovery, structural changes, industrial policy, digitalization, sustainable development, network institutions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Повоєнне відновлення в Україні потребуватиме глибокої структурної трансформації економіки, оскільки пріоритетом є не лише фізична відбудова її структурних елементів й господарських об'єктів, а "краща і зелена відбудова" (build back better and greener), що стало ключовим принципом такого відновлення в рамках політики Уряду України [1].

Ключовою опорою для такої відбудови має стати переробна промисловість як основа індустріального зростання, джерело якісних робочих місць та високотехнологічного товарного експорту. Вона є засобом координації промислового розвитку для поступового підвищення частки галузей з високою доданою вартістю, адже в країнах ЄС частка доданої вартості, створювана у високотехнологічних секторах, у 2023 р. становила 3,96% [2], в той час як в Україні її значення за 2012—2023 рр. скоротилося з 2,1% до 1,4% [3]. Спрощення структури переробної промисловості, яке відбулося під впливом війни, зокрема, підвищення частки низько— та середньотехнологічних видів діяльності (харчової, деревообробної тощо), скорочення експор-

ту, зростання імпортозалежності та суттєві деформації на ринку праці ускладнюють завдання докорінної реструктуризації, яка є нагальною для підвищення конкурентоспроможності національної економіки та добробуту громадян. Реструктуризація переробного сектора є критично важливою для переходу до моделі сталого індустріального розвитку, орієнтованого на створення вищої доданої вартості, технологічне оновлення та зниження залежності від імпорту.

Звідси актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого переосмислення ролі переробної промисловості як опори повоєнного економічного відновлення України та виявлення рушіїв промислової реструктуризації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців відображено чинники, проблеми та напрями структурних перетворень в переробній промисловості, зокрема, робиться акцент на високотехнологічному виробництві та поглибленій переробці, виокремлюються чинники та виклики структурних змін та підвищення конкурентоспроможності промислового комплексу України.

Термін "реструктуризація" проаналізований в роботі І. Сапицької [4], де наведено основні визначення, що загалом розглядають даний термін як комплексні структурні зміни, спрямовані на розкриття потенціалу певної економічної системи, удосконалення або оптимізацію її структури й управлінських функцій, що забезпечуються ефективним розподілом й використанням всіх ресурсів. У статті В.П. Антонюк та В.І. Ляшенко [5] представлено зміни у переробній промисловості регіонів Придніпров'я, спричинені війною, зокрема динаміку частки середньо- і високотехнологічних видів діяльності, та запропоновано низку заходів та збільшення фокусу на переробну промисловість в регіональних стратегіях розвитку. В.М. Геєць [6] наголошує на потенціалі таких промислових видів діяльності, які мають науковий супровід в Україні, як титаново-літєва і алюмінієва галузі промисловості, важке енергомашинобудування, чорна металургія на базі нових технологій, нові нафтохімічні технології виготовлення органічних продуктів для різних галузей економіки, синтетичне рідке паливо, нові високотехнологічні сорти сільськогосподарських рослин та їх поглиблена переробка й використання у харчовій промисловості. У роботах В. Венгера В. та ін. [7], М.П. Сичевського та ін. [8] також розкрито потенціал поглибленої переробки ресурсів для виробництва металургійних та продовольчих товарів з високою доданою вартістю як пріоритети повоєнного відновлення української економіки.

В контексті повоєнного відновлення та відповіді на його виклики авторський колектив монографії за редакцією академіка А.А. Гриценка [9] розглянуто перспективні моделі резильєнтної національної укоріненої промисловості, серед яких виокремлено модель розподіленої мануфактури, яка формується на нових технологічних засадах та принципах співорганізації населення, людиноцентричності, відповідальності, екологічності та циркулярності тощо. В свою чергу, Р.Д. Аткинсон [10; 11] розглянув рушії та бар'єри розвитку промисловості та її вплив на економічне зростання в рамках англосаксонської моделі капіталізму й переваги азійської моделі розвитку переробної промисловості та дієвої промислової політики.

С. О. Ішук [12] сформувала систему пріоритетів імпортозаміщення на внутрішньому ринку промислових товарів та окреслила базові напрями розвитку імпортозаміщувальних виробництв в переробній промисловості, що стимулюватиме структурні зміни в переробній промисловості як під впливом держави, так і ринку, зокрема — розвиток хімічної промисловості, деревообробної, легкої та агропереробної промисловості. В іншій роботі [13] колектив авторів розробив економіко-математичні моделі оптимізації структури випуску, ВДВ і проміжного споживання переробної промисловості окремих країн ЄС і України за критеріями підвищення рівня технологічності та зниження імпортозалежності виробництв у напрямку зростання їх ефективності.

Д. Родрік [14; 15] та М. Маццукато [16] розглянули механізми впливу трансформації переробної промисловості на зайнятість та добробут населення, виявили основні тенденції у зайнятості у високотехнологічних секторах в умовах технологічних змін.

Водночас, залишається низка аспектів, які ще не здобули належного наукового висвітлення у контексті повоєнної реструктуризації переробної промисловості України: недостатньо досліджено специфіку трансформаційних процесів у переробній промисловості у вимірі нарощування конкурентоспроможності в міжнародній торгівлі та соціальні наслідки реструктуризації (інклюзивність робочих місць, зміна затребуваних компетентностей, гендерні аспекти тощо). Також потребує подальшого аналізу питання використання потенціалу інструментів промислової політики для підтримки високотехнологічних виробництв на ранніх стадіях їх розвитку, нівелювання негативних наслідків технологічних змін для суспільства, формування нових моделей господарювання для стійкості національної економіки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в окресленні ключових рушіїв та викликів реструктуризації переробної промисловості в умовах сучасних глобальних і внутрішніх соціально-економічних трансформацій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наявність переваг індустріалізації та розвитку переробної промисловості є безперечним історичним та економічним фактом. Адже "у кожний фіксований період часу виділяється макроренерація, тобто комплекс галузей та виробництв, що утворює домінуючий технологічний уклад і служить носієм економічного зростання", як зазначають Л. Безчасний та В. Мельник [17, с. 304]. Нині домінуючою макроренерацією стає шостий технологічний уклад, який характеризується технологіями нових матеріалів та виробництва, нанотехнологіями, технологіями штучного інтелекту, біотехнологіями тощо. Водночас, розвинені країни світу продовжують розвивати й технології п'ятого технологічного укладу для здобуття економічної незалежності — мікропроцесори та напівпровідники, обчислювальні прилади і машини, телекомунікації, біотехнології початкового етапу. Ці технології стають продуктами високотехнологічних компаній або глибоко інтегруються у процеси виробництва, наприклад, як штучний інтелект.

Успішність країн світу в технологічному лідерстві забезпечується не лише наявним ресурсним та інтелектуальним потенціалами, але й загальними умовами та архітектурою економічної системи. Зокрема, дослідниками відмічається, що нові технологічні продукти успішно виробляються й впроваджуються в азійських країнах, що зробили ставку на індустріалізацію та переробну промисловість, а в країнах з англосаксонською моделлю економіки (США, Велика Британія, Канада та ін.) спостерігається загальне зниження продуктивності праці та відставання від східних конкурентів [10; 11], що стало однією з причини зростання геополітичної та гео-економічної напруженості в світі, спричинило торговельні війни з Китаєм та переформатування економічних і політичних зв'язків між країнами.

Звідси Україні варто віднайти власну модель економіки, щоб розвивати високотехнологічні види виробництва й підвищувати конкурентоспроможність у повоєнний період. Пошук власної моделі економіки для України має базуватися на трьох фундаментальних орієнтирах — якість життя, стійка економіка та висока конкурентоспроможність на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Якість життя — це "інтегративна опора найвищого рівня в матрицях структуроутворюючих опор національного укорінення економічного розвитку" [9, с. 543]. Вона функціонує через: створення робочих місць як за рахунок безпосереднього відкриття нових підприємств, так і за рахунок мультиплікативних ефектів; технічний прогрес, оскільки переробна промисловість вимагає інновацій та створює основу для передових промислових практик; міжнародна торгівля та зростання експорту за рахунок створення надлишку товарів, які можна реалізувати на інших ринках; економічне зростання та мультиплікативний ефект за рахунок створення доходів (прибутків) та їх реінвестування, підвищення продуктивності праці та диверсифікації економіки; оборот промислового капіталу, який, змінюючи свою форму — з грошової до товарної, повертається згодом у свою початкову форму у збільшеному обсязі; особисті права, свободу та суверенітет, коли розвивається вільне підприємництво, мобільність кадрів та отримуються гідні доходи; множини форм господарювання та міжгосподарських зв'язків, які включають різноманітні організаційно-правові форми підприємств, мережеві організації — асоціації, кластери, індустріальні парки, наукові парки тощо. — Реалізація цих переваг впливає з глибинного явища сумісно-розділеної праці як соціально-економічної форми організації виробництва, що передбачає структурне розмежування функцій та спеціалізацію праці за видами діяльності. Водночас, види діяльності існують не ізольовано, а зв'язані між собою в межах системи взаємозалежних виробничих і соціальних зв'язків. У сучасній економіці, що функціонує в умовах технологічної диференціації та глобальних ланцюгів доданої вартості, сумісно-розділена праця забезпечує координацію приватних інтересів економічних агентів із суспільними потребами. Отже, перехід від сировинно-орієнтованої моделі до моделі промисловості з високою доданою вартістю вимагає не лише технологічного оновлення, але й переформування інституційної структури праці, включно з характером її розподілу, формами кооперації та механізмами узгодження інтересів. Приватні інтереси промислових підприємств у таких умовах переважно зосереджені на збереженні рентабельності, зниженні витрат та адаптації до конкурентного середовища, тоді як суспільні очікування пов'язані з довгостроковою зайнятістю, технологічним розвитком, екологічною безпекою та економічною стійкістю.

Система рушіїв воєнно-повоєнної реструктуризації переробної промисловості буде формуватися з компонентів парадигми сталого розвитку — імперативів як курсу євроінтеграції, так і повоєнного відновлення. Вони здатні вплинути на характер сумісно-розділеної праці та генерують множинні й суперечливі соціально-економічні ефекти: цифровізація та "інтелектуалізація" ви-

робництва на основі технологій Індустрії 4.0, зокрема штучного інтелекту; інституційно-мережева взаємодія, яка створює синергетичні ефекти і реалізується у формі індустріальних парків, наукових парків, промислово-інноваційних кластерів, стартап-екосистем; ендогенізація структурного розвитку переробної промисловості через процеси імпортозаміщення та локалізації; зелений перехід як рушій розвитку виробництва засобів виробництва для відновлюваної енергетики, низьковуглецевих технологічних процесів, циркулярної економіки.

Основною суперечністю застосування концепції сталого розвитку для реструктуризації переробної промисловості є поглиблення конфлікту між її принципами та короткостроковими цілями сектору під час війни. Пріоритезація виживання бізнесу, задоволення нагальних потреб населення та вирішення завдань обороноздатності веде до зростання імпортозалежності, спрощення структури виробництва й застосування часто ресурсощадливих методів, суперечливих до гармонізації екологічних, економічних та соціальних векторів розвитку. Значні суперечності вносить застосування штучного інтелекту (ШІ), серед яких протиставлення: машинно-інтелектуальної праці людській, необмежених можливостей ШІ — чітким етичним та регуляторним рамкам його застосування, ресурсних витрат на його забезпечення — вартості їхнього альтернативного використання. А використання потенціалу мережевих структур як рушіїв реструктуризації поглиблює просторову диференціацію переробної промисловості та під впливом безпекових чинників сприяє концентрації в регіонах, віддалених від зони бойових дій та кордонів з РФ, що закладає основи для нерівних соціально-економічних умов повоєнного відновлення [18].

Напрямами розв'язання вказаних суперечностей є реалізація підходів Індустрії 5.0, які мають бути інтегровані у корпоративну культуру та бізнес-моделі; оновлення регуляторного середовища для пріоритезації опорних засобів реструктуризації. Для цього необхідні дієві формальні і неформальні інститути: законодавча та судова сфери, соціальний діалог, етика, культура довіри.

Реструктуризація промисловості, зокрема поява нових сегментів (наприклад, циркулярні виробництва, виробництво компонентів для "зеленої" енергетики, біо-економіка, "розумні" та "темні" фабрики), спричинить зміщення в характері сумісно-розділеної праці: зміниться не лише профіль зайнятості, але й компетенції, способи взаємодії між учасниками виробничих процесів, рівень відповідальності за спільний результат, відбудеться переналаштування ланцюгів доданої вартості.

Відтак, реструктуризація переробної промисловості передбачає інституційну реконфігурацію сумісно-розділеної праці як системи: має бути переосмислено співвідношення між індивідуальними й колективними зусиллями, формами розподілу праці, принципами винагороди та залучення, а також роллю держави як арбітра між приватними і суспільними інтересами. Успішна трансформація цієї сфери неможлива без формування інфраструктури для професійної перекваліфікації, розвитку кластерних форм співпраці, просування нових корпоративних цінностей, як ESG, екологічна та корпоративна відповідальність, та посилення горизонтальних

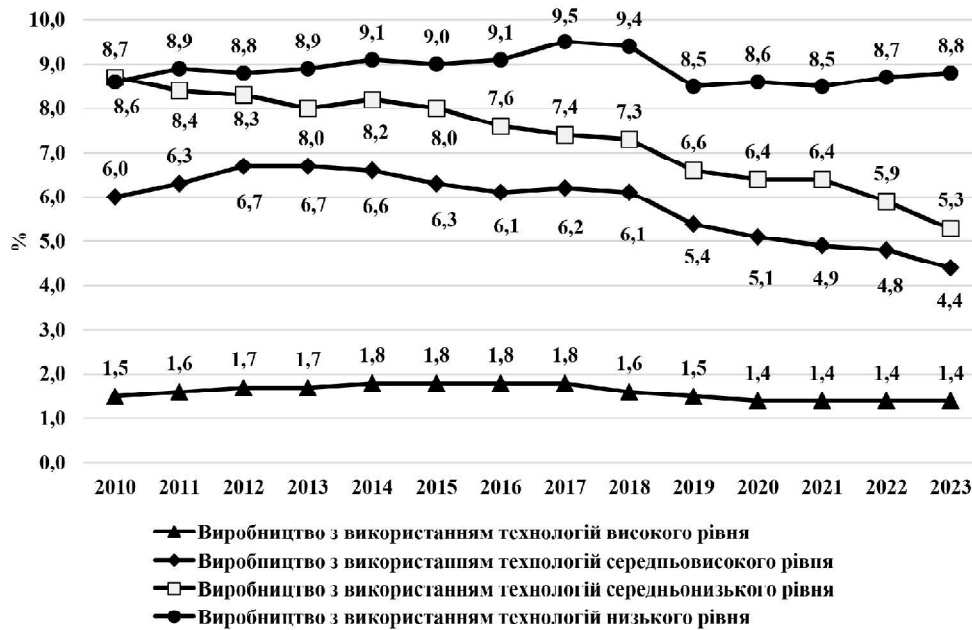

Рис. 1. Частка зайнятих на виробництвах з використанням технологій різного рівня в загальній кількості зайнятих по економіці, %

Джерело: побудовано за даними [3].

зв'язків між підприємствами, освітньо-науковим і громадським секторами.

Реструктуризація — одночасно шанс і ризик для зайнятості. Модернізація підвищує продуктивність і створює нові робочі місця, але також вимагає перепідготовки працівників і може поглибити безробіття у вразливих регіонах, якщо не буде супроводжуватися активною політикою праці. Динаміка зайнятості на промислових виробництвах у 2010—2023 рр. свідчить, що частка зайнятих у середньотехнологічних секторах скорочується з 2010 р., при цьому у високотехнологічному секторі залишається приблизно постійною (рис. 1).

Це свідчить про зниження соціальної ролі цих галузей і виробництв в економіці та різноманітності видів діяльності, а також про тенденції до моноспеціалізації.

З точки зору підвищення конкурентоспроможності та нарощування експорту необхідною умовою для трансформації економіки є диверсифікація переробної промисловості в бік високотехнологічної продукції та продукції з вищою доданою вартістю [19]. Історично українська переробна промисловість спиралася на декілька галузей, які формували каркас національної економіки та робили великий внесок у формування ВВП, зайнятість населення, експортний потенціал та розвиток суміжних секторів економіки, — металургійна, хімічна, фармацевтична та харчова галузі, машинобудування, легка промисловість, які мають в Україні достатню сировинну базу, однак в своєму експорті зосередилися на проміжних ланках виробництва та роботі з давальницькою сировиною. За даними Держстату України [3], частка товарів проміжного споживання в обсягах реалізації за межі країни у 2021—2024 рр. була найбільшою, хоча й зменшилася з 67,1 до 46,7%. Однак це зменшення відбулося на тлі загального скорочення обсягів реалізації продукції промисловості за період на 33% у реальному вираженні. Друга за величиною частки промислова група товарів — це споживчі товари короткостро-

кового використання, яка в обсягах реалізації за межі країни зросла з 21,6 до 39,3%. Проте інвестиційні товари та споживчі товари тривалого використання, які є продукцією з вищою доданою вартістю, разом займали у 2024 р. лише 13,6%. Водночас, всі зазначені галузі мають значний потенціал для поглиблення переробки [6; 7; 8].

Трансформаційний механізм має запустити держава завдяки промисловій та суміжним політикам, встановленні та "налаштуванні" умов розвитку підприємницької діяльності та промисловості [16]. Це — "економічна інженерія, тобто розумне проектування інституцій, правил гри, механізмів, які скеровують економічну діяльність, роблячи певну поведінку вигідною", — як зазначив В. Галасюк [20].

Рушієм реструктуризації переробної промисловості під час війни стала державна політика підтримки оборонних технологій та збільшення ділової активності в асоційованих з воєнною економікою видах діяльності — машини і прилади оборонного призначення, легка промисловість, IT-галузь та сфери розроблення цифрових рішень, промислової інженерії. Український ринок оборонних технологій за 2023 р. зріс більш ніж удвічі до 400 млн дол. США, і нині в Україні діють понад 300 defence tech компаній. Найбільшими сегментами ринку є безпілотники (19%), робототехніка (13%), штучний інтелект (13%). В подальшому ринок має вирости до 5 млрд дол. США і буде нарощувати потужності й надалі [21]. Функціонування оборонного сектора підсилювалося інститутом волонтерства. Волонтерський рух забезпечив так зване "гаражне" виробництво продукції подвійного призначення за кілька років війни трансформувалося з "ремісництва" на масове виробництво продукції, що допускається до використання у ЗСУ та формує основи для розвитку оборонної промисловості. Щомісяця потенціал таких розробок нарощується: оптоволокну для FPV-дронів, безпілотні авіаційні комплек-

си, бойові модулі, оснащені ШІ, бронековдри для військових тощо.

Варто виокремити технологію штучного інтелекту (ШІ) як рушія технологічних змін у переробній промисловості, який вже вносить істотні зміни у поділ праці. Зміна технологічного ланцюга на рівні підприємства або в рамках виробничої кооперації та ланцюга доданої вартості відбуватиметься на основі формування партнерств між класичними виробниками, постачальниками технологій Інтернету речей, ШІ, фахівцями з кібербезпеки та компаніями з робототехніки. Міжгалузева співпраця вже допомогла компаніям розробити багатогранні рішення. Наприклад, аерокосмічні компанії збільшують час безвідмовної роботи літаків та двигунів, поєднуючи дистанційний моніторинг, прогнозну аналітику, скоординоване управління запасами та автоматизоване планування технічного обслуговування. В інших випадках клієнти платять за такі функції, як виробництво енергії, опалення або фільтрація, тоді як компанія володіє та управляє обладнанням, підвищуючи ефективність за допомогою Інтернету речей та розширеної аналітики [22].

З часом ця технологія набуде здатності генерувати частину вартості продукту самостійно за допомогою створення нових "штучних" знань. В позитивному контексті ШІ може стати засобом подолання воєнних викликів — нестачі робочої сили, низької продуктивності виробництва, загрози руйнування наземних промислових об'єктів тощо. ШІ вже сьогодні модифікує бізнес-моделі і впливає на конкурентоспроможність окремих компаній та національних економік, а також на добробут людей. Китай, США — в авангарді використання ШІ: тут поширюються нові форми організації виробництва — "темні фабрики", які характеризуються майже 100%-вою заміною людської праці, та "розумні фабрики", в яких заміщується понад 50% людської праці. Серед них — компанії Xiaomi, Tesla та інші. Разом з ними розвиваються й виробництва засобів виробництва для таких фабрик (приклад — компанія Siemens). Найбільшим потенціалом інтеграції ШІ в процеси виробництва володіє переробна промисловість — сектор "Make" ("роблення"), а також інші сектори "будування", "годування", "підкування", "пересування" тощо, за термінологією PwC, обсяг яких до 2035 року прогнозується на рівні 28,17 трлн дол. США [22].

Впровадження ШІ вимагає наявності низки умов, що створює порівняльні переваги для розміщення високоавтоматизованих виробництв в Україні: сприятливі інвестиційні умови, зокрема, доступна і дешева земля, електроенергія та вода; висококваліфікована робоча сила; кращі інституційні умови (зниження корупції, стабільність макроекономічного середовища, ефективна судова система тощо). Водночас знадобиться вирішення неминучих суперечностей, що включають такі як:

- 1) цифровізація та автоматизація vs. робочі місця низької та середньої кваліфікації;
- 2) економічна свобода vs. посилення регулювання цифрової сфери, даних та ШІ;
- 3) скорочення витрат на робочу силу vs. збільшення витрат на енергію та воду;
- 4) імпортна техніка і технології (що слідує за інвестиціями) vs. вітчизняні технології та інновації;

5) створений ШІ продукт vs. права власності на цей продукт.

У доповненні до державної промислової політики, іншими рушіями реструктуризації переробної промисловості стають міжнародні угоди й зобов'язання (наприклад, Європейський зелений курс) та інститути міжнародної економічної інтеграції, доступ до фінансових ресурсів (дешеві кредити, інвестиції, державні програми підтримки) та розвинені фінансові інститути (банківська система, інвестиційні фонди, фондовий ринок), правові інститути, освітньо-наукові та інноваційні інституції, мережеві організації. Разом вони формують систему взаємодії формальних і неформальних механізмів, забезпечуючи ефективність господарювання, адаптацію до зовнішніх викликів, залучення інвестицій, розвиток інноваційної та експортно-орієнтованої економіки. Поряд із цим, для швидкої реструктуризації має бути забезпечено належний рівень економічної свободи, яка включає правову систему і права власності, доступ до надійних грошей, свободу міжнародної торгівлі, регуляторну політику на ринку праці та в бізнесі, а також масштаби втручання уряду. Однак за цим показником Україна все ще знаходиться на досить низьких позиціях: у 2023 р. вона опинилася на 143 місці з 165 оцінених країн, за рейтингом економічної свободи Інституту Фрейзера [23]. Найнижчий бал отримано за компонентами правової системи та захисту майнових прав (4,57 балів — 108 місце) та державного регулювання (4,58 балів — 150-те місце).

Тож ключовим викликом для України виступає те, що вказані інститути часто є дисфункційними, недостатньо розвиненими, що стримує потенціал реструктуризації переробної промисловості, незважаючи на її ресурсну базу. З іншого боку, Д. Родрік зазначає, що при формуванні політики промислового розвитку "імовірно, неможливо одночасно боротися зі змінами клімату, сприяти розвитку середнього класу в розвинених економіках та скорочувати глобальну бідність" [15]. Тож необхідно встановлювати встановлювати ключові пріоритети на окремий період часу, які дозволять поступово реалізовувати стратегії реструктуризації, не розпорошуючи ресурси.

Відновлення переробного сектора у повоєнний період має відбуватися з одночасним розвитком інформаційно-мережевої економіки, яка забезпечує перехід від традиційних виробничих технологій до технологій Індустрії 4.0, 5.0. Мережеві інституції такі як індустріальні парки (ІП) можуть стати майданчиком для промислових підприємств поглибленої переробки та інструментом залучення інвестицій. ІП дозволяють територіально концентрувати невеликі інвестиції, збільшуючи синергетичний ефект та сприяючи структурним змінам в економіці територій та регіонів, створювати якісні робочі місця та виробляти продукцію для задоволення внутрішніх потреб і на експорт. Станом на 01.09.2025 у державному реєстрі ІП — 104 парки, що отримують державну підтримку та пільги. Їхня алокація по території України нерівномірна внаслідок безпекових чинників з домінуванням центральних та західних областей, де концентрація переробної промисловості була традиційно нижчою, ніж на решті території. Вони дозволять

реструктуризувати промисловість не лише у галузевому, але й у просторовому вимірі.

Наукові парки (НП) підвищують свою роль для реалізації інноваційної діяльності, що прямо впливає на реструктуризацію. НП полегшують взаємодію бізнесу й науки, сприяючи створенню нових технологій та продуктів в більш сприятливих і зрозумілих для співпраці умовах. Реалізація потенціалу НП у класичному вигляді вимагає тривалого часу (10—20 років), однак зміни у вітчизняному законодавстві дозволяють прискорити цей процес та повноцінно використовувати інфраструктуру інституцій-засновників. Розширення інноваційної діяльності у такий спосіб може стати опорою для появи високотехнологічних виробництв.

Імператив декарбонізації та циркулярного виробництва стає ще одним чинником реструктуризації — під впливом зміни енергетичної парадигми ЄС, який розробив Угоду про чисту промисловість, що має зробити декарбонізацію та доступну для енергомістких галузей енергію драйверами економічного зростання в Союзі. В свою чергу, Європейський зелений курс встановлює свої вимоги до експортерів до ЄС та їх вуглецевого сліду. Переорієнтація промислового виробництва від ресурсо-спустишувальної на екоефективну переробку, регенеративну промисловість, у контексті євроінтеграції та взятих Україною екологічних зобов'язань, може стати ще одним стовпом для реструктуризації.

Бар'єри для ефективного фінансового стимулювання реструктуризації промисловості фактично залишаються ті самі, що й 15 років тому: неефективна бюджетна підтримка структурних змін у промисловості; обмеженість використання власних коштів підприємств у якості інвестиційного ресурсу внаслідок високої частки збиткових підприємств; недостатність банківського кредитування промисловості; повільне залучення іноземних інвестицій у промисловість; нерозвиненість альтернативних джерел фінансування промисловості (фінансового лізингу, спільного інвестування, механізмів IPO) [24].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Реструктуризація переробної промисловості є імперативом відновлення національної економіки на новій якісній основі і засобом координації промислового розвитку для підвищення частки галузей з високою доданою вартістю. Однак війна сформувала негативний патерн у сфері переробної промисловості — спрощення її структури, що проявилось у підвищенні частки низько- та середньотехнологічних видів діяльності (харчової, деревообробної тощо), скороченні експорту та зростанні імпортозалежності промисловості. Емерджентною тенденцією став розвиток оборонної промисловості та зростання інвестицій (як державних, так і приватно-венчурних) у цю сферу.

В основі реструктуризації та трансформації переробної промисловості лежить феномен сумісно-розділеної праці, яка не лише відображає рівень економічної спеціалізації, але й є індикатором інституційної здатності суспільства узгоджувати інтереси різних суб'єктів у спільному процесі відновлення. Її трансформація є не менш значущою, ніж фізична відбудова підприємств чи

модернізація обладнання, оскільки саме в ній відбувається матеріалізація нових засад економічної взаємодії, що лежать в основі політики "кращої та зеленої відбудови".

Система опор реструктуризації переробної промисловості, яка спрямовує структурні зміни у бік збільшення частки капіталомістких та інтелектуально-містких виробництв, неминуче зіткнеться з низкою суперечностей, які мають подвійну — конструктивно-деструктивну — природу і вимагатимуть цілеспрямованої державної політики для подолання обмежень традиційних індустріальних підходів за рахунок переходу до інноваційно-сталих на основі багатовимірної трансформації ланцюгів доданої вартості. Вона повинна включати також оновлення системи норм і правил, які встановлюють рамки для економічної діяльності, ефективної промислової політики, її стабільності і передбачуваності, ресурсної спроможності, відсутності зайвих бар'єрів (крім запобіжних), створення ефективної інфраструктури.

Література:

1. Міндовкілля: "Build Back Better", "Build Back Greener" — ключові принципи відбудови України / Урядовий портал. 28 листопада 2023 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillia-build-back-better-vuid-vack-greener-kliuchovi-pryntsypy-vidbudovy-ukrainy> (дата звернення 17.09.2025).
2. International trade and production of high-tech products. Eurostat. 2025. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_and_production_of_high-tech_products#-Manufacturing_of_high-tech_products (дата звернення 01.10.2025).
3. Державна служба статистики України. 2025. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Сапицька І. Реструктуризація вугільних шахт: інформаційні ресурси. Схід. 2015. № 5. С. 90—94. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&-IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Skhid_2015_5_18.pdf
5. Антонюк В.П., Ляшенко В. І. Розвиток промисловості регіонів Придніпров'я під час війни та потреба в її інноваційній модернізації. Економіка промисловості. 2025. № 2 (110). С. 21—40. URL: <http://doi.org/10.15407/econindustry2025.02.021>
6. Геєць В.М. Формування економічного профілю стратегічно важливих видів промислової діяльності в Україні (ретроспективний погляд). Економіка України. 2023. № 8 (741). С. 3—27. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.08.003>
7. Venger V., Bykonja O., Gakhovych N., Kushnirenko O., & Tsyplitska O. (2024). Development of Titanium Production in Ukraine: Evolving Prospects Based on National R&D. Science and Innovation. № 20 (3). С. 40—52. URL: <https://doi.org/10.15407/scine20.03.040>
8. Сичевський М.П., Дейнеко Л.В., Кушніренко О.М., Ципліцька О.О. Глибока переробка сільськогосподарської рослинної сировини як чинник стійкості продовольчої системи. Вісник аграрної науки. 2024. № 5 (854). С. 70—82. URL: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_-2024_05_08.pdf

9. Формування засад національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку України в умовах гібридної системи "мир — війна": монографія / за ред. акад. НАН України Гриценка А. А.; НАН України, Державна установа "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України". Київ, 2025. 572 с. URL: <https://doi.org/10.15407/978-617-14-0431-1>

10. Atkinson R.D. America Needs Big Tech to Beat Big China. Information Technology and Innovation Foundation. 2024. May 10. URL: <https://itif.org/publications/2024/05/10/america-needs-big-tech-to-beat-big-china/> (дата звернення 01.10.2025).

11. Atkinson R.D. Stagnation, Deindustrialization, and the Decline of Anglo-Saxon Economics. Information Technology and Innovation Foundation. 2024. August 12. URL: <https://itif.org/publications/2024/08/12/stagnation-deindustrialization-and-the-decline-of-anglo-saxon-economics/> (дата звернення 01.10.2025).

12. Переробна промисловість регіонів України: проблеми та перспективи розвитку: монографія; ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України"; наук. редактор д.е.н., проф. С. О. Ішук. Львів, 2020. 341 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20200-002.pdf>

13. Наукові засади структурної трансформації промислового сектора економіки: міжнародний, національний та регіональний виміри: монографія; ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України"; наук. редактор д.е.н., проф. С.О. Ішук. Львів, 2023. 191 с.

14. Rodrik D. Prospects for global economic convergence under technologies. In: An inclusive future? Technology, new dynamics, and policy challenges. Ed. by Z. Qureshi. May 2022. pp. 65—82. URL: https://drodrik.scholar.harvard.edu/sites/scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/prospects_for_global_economic_convergence_under_new_technologies_brookings.pdf

15. Rodrik D. A New Trilemma Haunts the World Economy. Project Syndicate. September 9, 2024. <https://www.project-syndicate.org/commentary/new-trilemma-of-climate-change-global-poverty-rich-countries-middle-classes-by-dani-rodrik-2024-09>

16. Mazzucato M., Rodrik D. Industrial Policy with Conditionalities: A Taxonomy and Sample Cases. UCL Institute for Innovation and Public Purpose. 2023. Working Paper Series (IIPP WP 2023-07). URL: <https://www.ucl.ac.uk/bartlett/publicpurpose/wp2023-07>

17. Безчасний Л., Мельник В. Інноваційна модель економічного розвитку України. Журнал європейської економіки. 2003. Т. 2 (3). С. 303—315. URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1197/1182>

18. Регіональний промисловий розвиток в умовах воєнних викликів: монографія / за ред. д.е.н. О.О. Циплицької, к.е.н. Е.І. Шелудько; НАН України, Державна установа "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України". Київ. 2025. 312 с. URL: <https://doi.org/10.15407/978-617-14-0433-5>

19. Chaponniere J.-R., Lautier M. The role of the manufacturing sector in Asian economic development.

Proparco. 2020. October 27. URL: <https://www.proparco.fr/en/article/role-manufacturing-sector-asian-economic-development>

20. Переробна промисловість — фундамент повного економічного відновлення. KMBS. 16 листопада 2022 р. URL: <https://kmbs.ua/ua/news/undpevent-15112022> (дата звернення 10.09.2025).

21. Ukrainian Defence tech market report. DataDriven. August. 2024. 37 p. URL: <https://shorturl.at/DTeQp> (дата звернення 08.10.2025)

22. Value in motion. PwC. 2025. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/value-in-motion.html> (дата звернення 08.10.2025).

23. Gwartney J., Lawson R., Murphy R., Mitchell M.D., Feldmann H., Wright W. Economic Freedom of the World 2025. Annual Report. Fraser Institute. 104 p. URL: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/2025-10/economic-freedom-of-the-world-2025-annual-report.pdf>

24. Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення / Собкевич О.В., Сухоруков А.І. та ін. За ред. А.Я. Жаліла. Київ: НІСД. 2011. 54 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-06/restrukt-30659.pdf>

References:

1. Government portal (2023), "Ministry of Environment: "Build Back Better", "Build Back Greener" — key principles of Ukraine's reconstruction", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillia-build-back-better-vuild-vack-greener-kliuchovi-pryntsypy-vidbudovy-ukrainy> (Accessed 17.09.2025).

2. Eurostat (2025), "International trade and production of high-tech products", available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_and_production_of_high-tech_products#Manufacturing_of_high-tech_products (Accessed 01.10.2025).

3. State Statistics Service of Ukraine (2025), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 01.10.2025).

4. Sapyts'ka, I. (2015), "Restructuring of coal mines: information resources", Skhid, vol. 5, pp. 90-94, available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Skhid_2015_5_18.pdf (Accessed 01.10.2025).

5. Antoniuk V.P. and Liashenko V. I. (2025), "The development of industry in the Dnieper regions during the war and the need for its innovative modernization", *Ekonomika promyslovosti*, vol. 2 (110), pp. 21—40. <http://doi.org/10.15407/econindustry2025.02.021>

6. Heyets, V.M. (2023), "Formation of the economic profile of strategically important industrial activities in Ukraine (retrospective view)", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 3—27. <https://doi.org/10.15407/economyukr.-2023.08.003>

7. Venger V., Bykonja O., Gakhovych N., Kushnirenko O., & Tsyplitska O. (2024), "Development of Titanium Production in Ukraine: Evolving Prospects Based on National R&D", *Science and Innovation*, vol. 20 (3), pp. 40—52. <https://doi.org/10.15407/scine20.03.040>

8. Sychevs'kyj M.P., Dejneko L.V., Kushnirenko O.M., Tsyplits'ka O.O. (2024), "Deep processing of agricultural plant raw materials as a factor in the sustainability of the food system", *Visnyk ahrarynoi nauky*, vol.5 (854), pp. 70-82, available at: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2024_05_08.pdf (Accessed 01.10.2025).

9. Hrytsenko, A. A. (2025), *Formuvannia zasad natsional'no ukorinenoi stijkosti ta bezpeky ekonomichnoho rozvytku Ukrainy v umovakh hibrydnoi systemy "myr — vijna"* [Formation of the foundations of nationally rooted sustainability and security of economic development of Ukraine in the conditions of a hybrid system of "peace — war"], NAN Ukrainy, Derzhavna ustanova "Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia Natsional'noi akademii nauk Ukrainy". Kyiv, Ukraine. <https://doi.org/10.15407/978-617-14-0431-1>

10. Atkinson, R.D. (2024), "America Needs Big Tech to Beat Big China", Information Technology and Innovation Foundation, available at: <https://itif.org/publications/2024/05/10/america-needs-big-tech-to-beat-big-china/> (Accessed 01.10.2025).

11. Atkinson, R.D. (2024), "Stagnation, Deindustrialization, and the Decline of Anglo-Saxon Economics", Information Technology and Innovation Foundation, available at: <https://itif.org/publications/2024/08/12/stagnation-deindustrialization-and-the-decline-of-anglo-saxon-economics/> (Accessed 01.10.2025).

12. Ischuk, S.O. (2020), *Pererobna promyslovist' rehioniv Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku* [Processing industry of the regions of Ukraine: problems and development prospects], DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M.I. Dolishn'oho NAN Ukrainy", L'viv, Ukraine, available at: <https://ird.gov.ua/irdp/p20200002.pdf> (Accessed 01.10.2025).

13. Ischuk, S.O. (2023), *Naukovi zasady strukturnoi transformatsii promyslovoho sektora ekonomiky: mizhnarodnyj, natsional'nyj ta rehional'nyj vymiry* [Scientific foundations of structural transformation of the industrial sector of the economy: international, national and regional dimensions], DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M.I. Dolishn'oho NAN Ukrainy"; L'viv, Ukraine.

14. Rodrik, D. (2022), "Prospects for global economic convergence under technologies", *An inclusive future? Technology, new dynamics, and policy challenges*, pp. 65-82, available at: https://drodrik.scholar.harvard.edu/sites/scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/prospects_for_global_economic_convergence_under_new_technologies_brookings.pdf (Accessed 01.10.2025).

15. Rodrik, D. (2024), "A New Trilemma Haunts the World Economy", Project Syndicate, available at: <https://www.project-syndicate.org/commentary/new-trilemma-of-climate-change-global-poverty-rich-countries-middle-classes-by-dani-rodrik-2024-09> (Accessed 01.10.2025).

16. Mazzucato, M. and Rodrik, D. (2023), "Industrial Policy with Conditionality: A Taxonomy and Sample Cases", UCL Institute for Innovation and Public Purpose. Working Paper Series (IIPP WP 2023-07), available at: <https://www.ucl.ac.uk/bartlett/publicpurpose/wp2023-07> (Accessed 01.10.2025).

17. Bezchasnyj, L. and Mel'nyk, V. (2003), "Innovative model of economic development of Ukraine", *Zhurnal ievropejs'koi ekonomiky*, vol. 2 (3), pp. 303—315, available at: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1197/1182> (Accessed 01.10.2025).

18. Tsyplits'ka, O.O. and Shelud'ko, E.I. (2025), *Rehional'nyj promyslovij rozvytok v umovakh voienynykh vyklykiv* [Regional industrial development in the context of military challenges], Derzhavna ustanova "Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia Natsional'noi akademii nauk Ukrainy", Kyiv, Ukraine. <https://doi.org/10.15407/978-617-14-0433-5>

19. Chaponniere, J.-R. and Lautier, M. (2020), "The role of the manufacturing sector in Asian economic development", Proparco, available at: <https://www.proparco.fr/en/article/role-manufacturing-sector-asian-economic-development> (Accessed 01.10.2025).

20. KMBS (2022), "Manufacturing industry — the foundation of post-war economic recovery", available at: <https://kmbis.ua/ua/news/undpevent15112022> (Accessed 10.09.2025).

21. DataDriven (2024), "Ukrainian Defence tech market report", available at: <https://shorturl.at/DTeQp> (Accessed 08.10.2025).

22. PwC (2025), "Value in motion", available at: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/value-in-motion.html> (Accessed 08.10.2025).

23. Gwartney, J., Lawson, R., Murphy, R., Mitchell, M.D. and Feldmann, H., Wright, W. (2025), "Economic Freedom of the World", Annual Report. Fraser Institute. available at: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/2025-10/economic-freedom-of-the-world-2025-annual-report.pdf> (Accessed 01.10.2025).

24. Sobkevych, O.V. and Sukhorukov, A.I. (2011), "Restructuring of Ukrainian industry in the process of post-crisis recovery", NISD, available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-06/restrukt-30659.pdf> (Accessed 01.10.2025).

Стаття надійшла до редакції 10.10.2025 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663